ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 106, Temmuz 2020, s. 413-424

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.43808>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
27.05.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2020

Oğuz KILINÇ

Kastamonu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
edosan06@hotmail.com

SEVİNÇ ÇOKUM’UN *HİLAL GÖRÜNÜNCE* ROMANINDA SÖZ VARLIĞI

Öz

Söz varlığı üzerine yapılan incelemeler, son yıllarda artmıştır. Bu incelemelerde, özellikle belli yazar ve şairlerin eserleri üzerinden yola çıkılarak çeşitli çıkarımlarda bulunmaktadır. Dilin genel mahiyeti hakkında fikir verebilecek olan bu tarz çalışmalar söz varlığı çatısı altında verilmektedir. Bu çalışmada, söz varlığı çalışmalarına katkı sağlamak, Sevinç Çokum’un söz varlığı ile ilgili bulgulara ulaşabilmek hedeflenmiştir. Nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak *Hilal Görününce* romanında geçen atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler incelenmiş, sıklık analizleriyle birlikte ortaya konmuş ve kavramsal olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak Sevinç Çokum’un *Hilal Görününce* romanındaki söz varlığının zenginliği görülmüş ve yazarın diğer eserlerinin de araştırma konusu yapılmasının Türkçenin söz varlığının ortaya konması ve geliştirilmesi noktasında gerekli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sevinç Çokum, Hilal Görününce, Söz varlığı, Kavram

THE VOCABULARY IN THE NOVEL *HİLAL GÖRÜNÜNCE* BY SEVİNÇ ÇOKUM

Abstract

Examinations on vocabulary have increased in recent years. In these reviews various inferences are made especially based on the works of certain writers and poets. Such studies that can give an idea about the general nature of the language are given under the heading of vocabulary. In this study, it is aimed to contribute to the vocabulary studies and to reach the findings related to the vocabulary of Sevinç Çokum. Vocabulary in the novel *Hilal Görününce* using quantitative and qualitative research methods; proverbs, idioms, reduplication, cliché words were put forward and examined together with their frequency and classified. As a result, the richness of the vocabulary in Sevinç Çokum's novel *Hilal Görününce* was seen and it was determined that the other Works of the author should be the subject of research in revealing and developing the Turkish vocabulary.

Keywords: Sevinç Çokum, *Hilal Görününce*, Vocabulary, concept.

GİRİŞ

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren bulunduğu çevre ile etkileşim ve iletişim halinde olan bir canlıdır. Bu iletişimde en etkin olan, duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde ifade edebildiği araç dildir. Dil bir sistemdir. Aynı zamanda gizli anlaşmalar bütünüdür. Her toplumu millet yapan en önemli unsurdur dil. Dilin kendine has mahiyetinden dolayı sosyal, siyasal, ekonomik pek çok durumdan etkilenmektedir. Bu etki dilin gelişimine sebep olabileceği gibi yok olma sürecini de başlatabilmektedir. Bunun anında tespit edilmesi mümkün olmayabilir ya da tespit edildiğinde çok geç kalınmış olabilir. Dünya üzerindeki yok olmuş ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış diller genel anlamda böyle bir serüvenden geçmiştir. Bu tarz durumlarla karşılaşmamak adına dil konusunda her an duyarlı olmalı, dili oluşturan söz varlığını kayıt altına alıp korumalı ve geliştirmeliyiz. Dili kullanma konusunda belli bir yeterliliğe ulaşmış yazarlarımız ve eserleri üzerine yapılacak söz varlığı çalışmalarının dile büyük katkı sunacağı gerçektir.

Söz varlığıyla ilgili pek çok tanım bulunmakla birlikte bu terim ilk kez Doğan Aksan tarafından Almandaki "Wortbestand" terimine karşılık olarak kullanılmış ve dilin bütünü olarak tanımlanmıştır. Bu bütünün içerisinde deyimler, kalıp sözler, atasözleri, terimler ve çeşitli anlatım kalıpları bulunmaktadır. Bunlar sadece simgesel kodlar değil toplumların kavramsal dünyası, maddi ve manevi kültür unsuru olarak düşünülmelidir. (Aksan, 2004: 7)

Türkçe Sözlükte ise söz hazinesi, söz varlığının toplumsal ve bireysel yönü vurgulanarak bir dilde kullanılan ya da bir kimsenin bildiği sözlerin bütünü olarak tanımlanmakta; söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi gibi terimlerle açıklanmaktadır. (TDK, 2011: 2158)

Söz varlığı ile ilgili çalışmaların sınırlarını Bayram Baş; sözcükler, deyimler, atasözlerinin mutlak surette değerlendirilmesi gerektiğini ama çalışmanın amacına göre terimler, yabancı sözcükler ve kalıp sözlerin değerlendirme dışı bırakılabileceğini söylemektedir. (Baş, 2011: 52)

Bir dilin söz varlığının ortaya konmasına yönelik çalışmalarda başvurulabilecek bir yol da sözcükleri kavramsal olarak belli sınıflandırmalara tabi tutmaktır.

Sözcüklerin kendi aralarında oluşturdukları anlamsal yakınlık ya da bütünlük olarak tanımlayabileceğimiz kavram ile ilgili diğer tanımlamalar şu şekildedir:

Vardar, kavramı “ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüş, imge; bir nesne, varlık ya da oluşun anlıksal imgesi; gösterilen” şeklinde tanımlamıştır. (Vardar, 2007: 132)

Aksan kavramı “bir sözlükte madde başı olarak yer alan sözcükler” olarak tanımlar. (Aksan, 1997: 41)

Kavram alanı ya da anlam alanı olarak nitelendirdiğimiz olgu, sözcüklerin anlamsal olarak birbiri ile bağlantılarına göre bir arada toplamaktır. (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013: 234)

“Dilsel alan” kavramını ortaya atan Fransız dilbilimci Pierre, bu alan sayesinde hem kişilerin hem de toplumların dünya görüşünün anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Kavramlar birbirini çağrıştırarak zihinde anlamsal olarak bir bütünlük sağlamaktadırlar. (Guiraud, 1999: 91)

Bu bağlamda çalışmamızın zeminini oluşturan *Hilal Görününce* romanı Kırım’ı anlatan tarihi bir romandır. Eserde Osmanlı’nın Tatarlarla ilişkileri, 1853-1856 Kırım Savaşı’nın öncesi ve sonrası, orada yaşayan halkın gelenek ve göreneklerine de yer verilerek anlatılmaktadır. Bu yönüyle de zengin bir söz varlığına sahiptir.

1. Hilal Görününce Romanında Söz Varlığı:

1.1. Atasözleri:

Atasözleri ait oldukları toplumların gelenek, görenek ve inanç dünyasıyla ilgili pek çok bilgi barındırmaktadırlar. Edebi eserler konularına göre bu hazinelerden faydalanmaktadır. Sevinç Çokum da eserlerinde bazı atasözlerine yer vermiştir. *Hilal Görününce* romanında 9 atasözü tespit edilebilmiştir. Bu atasözlerinde Türkçenin şive ve lehçelerine ait kullanımlar da bulunmaktadır:

“Alimler bir araya geldi mi ariflere söz bırakmazlar” (1), “Ana oğul arasında sır olmaz” (1), “Atın yürüğü, yiğidin delisi” (1), “Ayrılannı ayu cer, bölüngenni börü kabar” (1), “Birlik bolgan yerde dirlik bolur” (1), “Birlik bolgan yerde dirlik olur” (1), “Öğrenmenin yaşı yoktur” (1), “Ölenle ölümez” (1), “Zorla güzellik olmaz” (1).

1.2. Deyimler:

Deyimler anlık durumları yansıtan söz gruplarıdır. Türkçenin söz varlığında deyimler önemli bir yer işgal etmektedir. *Hilal Görününce* romanı da deyimler açısından oldukça zengindir. Romanda 538 deyim tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen deyimler Ömer Asım Aksoy’un *Deyimler Sözlüğü* ve Ahmet Turan Şahin’in *Türkçenin Deyim Varlığı* adlı eserleriyle karşılaştırılmıştır. Ahmet Turan’ın deyimler sözlüğünün daha kapsamlı olduğu görülmüştür. Çalışmamızda tekrar eden bazı sözcükler, hem deyim hem de ikileme başlıkları altında verilmiştir. Deyimler kuruluşlarında yer alan sözcüklere göre tasnif edilmiş ve sıklıklarıyla birlikte şu şekilde sıralanmıştır:

1.2.1. İnsan ve İnsan Vücuduyla İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler:

1.2.1.1. Somut Sözcüklerle Kurulan Deyimler:

1.2.1.1.1. “Ağız, Ses” Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda ağız sözcüğüyle kurulan 2, ses sözcüğüyle kurulan 1 deyim toplamda 8 kez tekrar etmiştir.

“Ağızdan ağza yayılmak (1), ağızını bıçak açmamak (2), ses çıkarmamak (5).”

1.2.1.1.2. “Ayak” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda ayak sözcüğüyle kurulan 10 deyim 21 kez tekrar etmiştir.

“Ayağa fırlamak (5), ayağına gelmek (1), ayağına getirmek (1), ayak basmak (3), ayaklarını denk almak (1), ayakta kalabilmek (1), ayakta tutmak (4), ayaküstü (3), ayaklar altına almak (1), ayağa kaldırmak (1).”

1.2.1.1.3. “Baş, Kafa” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda baş, kafa sözcükleriyle kurulan 25 deyim 48 kez tekrar etmiştir.

“Baş göstermek (4), baş başa kalmak (1), baş edebilmek (2), baş edememek (2), baş eğmek (3), baş etmek (5), baş tacı (1), baş tacı etmek (1), başa çıkamamak (1), başı belaya girmek (3), başı dertte (3), başın üstünde yeri var (1), başına bela kesilmek (1), başına bir iş gelmek (2), başına buyruk (2), başına dert etmek (1), başına gelmek (3), başına yıkmak (2), başını dik tutmak (1), başını kaldırmak (2), başının etini yemek (1), baştan ayağa (3), baştan tırnağa (1), kafa tutmak (1), dikbaşı (1).”

1.2.1.1.4. “Boy, Boyun, Boğaz” Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda boy, boyun, boğaz sözcükleriyle kurulan 5 deyim 11 kez tekrar etmiştir.

“Boy ölçüşmek/ölçüşmemek (2), boynu bükük (4), boyun eğmek (3), boyunduruk altına girmek (1), sık boğaz etmemek (1).”

1.2.1.1.5. “Burun” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda burun sözcüğüyle kurulan 4 deyim 10 kez tekrar etmiştir.

“Burnundan solumak (1), burnunu sürtmek (1), burun sokmak (1), nefes almak (7).”

1.2.1.1.6. “Dil” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda dil sözcüğüyle kurulan 6 deyim 9 kez tekrar etmiştir.

“Dil dökmek (3), dile gelmek (1), dili damağı kurumak (1), dili dolaşmak (1), dili varmamak (2), dillere destan olmak (1).”

1.2.1.1.7. “El, Kol, Parmak” Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda el, kol, parmak sözcükleriyle kurulan 38 deyim 64 kez tekrar etmiştir.

“El atmak (3), el ayak çekilmek (1), el çırpamak (2), el ele vermek (3), el koymak (4), el sürmek (4), el uzatmak (2), el üstünde tutmak (1), elden almak (1), elden ayaktan düşmek (2), elden ele dolaşmak (1), elden ne gelir? (1), ele düşmek (1), ele geçirmek (3), ele geçmek (1), ele vermek (1), eli açık (1), eli ayağı tutmak (1), eli darda (2), eli varmamak (1), eli yakasında olmak (1), el kızı (1), elinde tutmak (1), elinden almak (4), elinden geleni yapmak (1), elinden her iş gelmek (1), elinden gelmemek (1), elinden kurtulmak (2), elinden tutmak (1), can gelmek (2), eline düşmek (3), eline geçmek (3), elini çabuk tutmak (1), elini kolunu bağlamak (2), elinden geleni yapmak (1), eline tutuşturmak (1), kol gezmek (1), parmakla göstermek (1).”

1.2.1.1.8. “Göz” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda göz sözcüğüyle kurulan 48 deyim 123 kez tekrar etmiştir.

“Göz açtırmamak (1), göz almak (1), göz atmak (7), göz dikmek (2), göz gezdirmek (2), göz gözü görmemek (1), göz koymak (4), göz kulak olmak (1), göz ucuyla bakmak (6), göz bebeği (2), gözden düşmek (3), gözden geçirmek (5), gözden kaybolmak (2), göze almak (1), göze çarpmak (2), gözleri dalmak (1), gözleri dolmak (2), gözleri dolu/gözleri dolu dolu olmak (2), gözleri fal taşı gibi açılmak (2), karanlığa gömülmek (5), gözleri takılmak (1), gözleri yola takılmak (1), gözlerinden kaçırmak (2), gözlerinden okumak (1), göze ilişmek (2), gözlerini dikmek (7), gözü bir şey görmemek (1), gözü dönmek (2), gözü hiçbir şey görmemek (1), gözü pek (2), gözü uyku tutmamak (2), gözlerini dikmek (1), gözünde canlanmak (2), gözünde tutmak (1), gözünden kaçmak (10), gözünden okumak (1), gözüne çarpmak (1), gözüne ilişmek (2), gözüne uyku girmemek (1), gözünü açmak (4), gözünün önüne gelmek (9), gözünün önünde canlanmak (1), gözünün önünden geçmek (1), gözünün önüne gelmek (8), gözünün önüne getirmek (2), alıcı gözle bakmak (1), dik dik bakmak (2), ilk göz ağrısı (2).”

1.2.1.1.9. “Kulak” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda kulak sözcüğüyle kurulan 4 deyim 13 kez tekrar etmiştir.

“Kulağa gelmek (2), kulağına çarpmak (2), kulağına gelmek (1), kulak vermek (8).”

1.2.1.1.10 “Yüz, Surat, Beniz” Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda yüz, surat, beniz sözcükleriyle kurulan 16 deyim 23 kez tekrar etmiştir.

“Yüz bulmak (1), yüz çevirmek (1), yüz göstermek (1), yüz sürmek (1), yüz tutmak (2), yüzlerinden kan damlamak (1), yüzü gülmek (4), yüzü gülmek (2), yüzü kızarmak (1), yüzü olmamak (1), yüzüne bakamaz olmak (1), yüzü olmamak (1), yüzünden okumak (2) surat asmak (2), suratı asık (1), benzi kül gibi olmak (1).”

1.2.1.1.11. Vücutla İlgili Diğer Deyimler ve Sıklıkları: Romanda insan vücuduyla ilgili diğer 17 deyim 36 kez tekrar etmiştir.

“Bel bağlamak (6), derisini yüzmek (1), omuz silmek (2), diz çökmek (1), dize getirmek (1), sırtı yere gelmek (5), bıyık altından gülmek (1), ciğeri dağlanmak (1), dudak bükme (2), boğazı düğümlenmek (1), kalp kırmak (1), tepeden tırnağa süzmek (3), karnı burnunda (1), iliğini kurutmak (1), kanı kaynamak (3), kan ter içinde kalmak (4), kana susamak (2).”

1.2.1.2. Soyut Sözcükler:

1.2.1.2.1. “Söz, Laf” Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda söz, laf sözcüklerle kurulan 11 deyim 22 kez tekrar etmiştir.

“Söz almak (3), söz geçirmek (2), söz vermek (2), söze karışmak (2), sözü açmak (2), söz tutmak (2), sözünde durmak (1), sözünü kesmek (5), sözünün eri olmak (1), söz atmak (1), lafa tutmak (1).”

1.2.1.2.2. “Uyku” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda uyku sözcüğüyle kurulan 5 deyim 9 kez tekrar etmiştir.

“Uyku gözlerinden akmak (1), uyku tutmamak (3), uykusu açılmak (1), uykusu kaçmak (1), uykuya dalmak (3).”

1.2.1.2.3. “Gönül” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda gönül sözcüğüyle kurulan 8 deyim 19 kez tekrar etmiştir.

“Gönlü razı olmak (1), gönlünden geçmek/geçirmek (3), gönlünden kopmak (2), gönlünü almak (5), gönlünü yapmak (2), gönül incitmek (1), gönül rızası ile (1), gönül vermek (4).”

1.2.1.2.4. “Akıl” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda akıl sözcüğüyle kurulan 25 deyim 56 kez tekrar etmiştir.

“Akıl erdirmek (1), akıl, sır ermemek (2), akıl vermek (2), akla sığmamak (1), akli almamak (1), akli başına gelmek (2), akli başında (1), akli başından gitmek (3), akli kesmek (3), akli kıt (3), akli kalmak (1), akli yatmak (2), aklına düşmek (1), aklına esmek (1), aklına gelmek (4), aklına koymak (4), aklına takılmak (1), aklında kalmak (1), aklından çıkmak/çıkartmak (2), aklından geçmek/geçirmek (13), aklını başına almak (2), aklını başına toplamak (1), aklını kaybetmek (1), aklını yitirmek (1), akıl, sır ermemek (2).”

1.2.1.2.5. “Yürek, Bağır” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda yürek, bağır sözcükleriyle kurulan 7 deyim 13 kez tekrar etmiştir.

“Yufka yürekli (1), yüreği ferahlamak (1), yüreğine korku düşmek (1), yüreğine od düşmek (5), yüreği yanmak (1), yüreğinin yağı erimek (2), bağırına basmak (2).”

1.2.1.2.6. “Can” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda can sözcüğüyle kurulan 11 deyim 58 kez etmiştir.

“Can atmak (2), can bulmak (3), ayağa kalkmak (19), can damarı (2), can derdine düşmek (1), can korkusu (1), can kulağıyla dinlemek (1), can vermek (7), canı çekmek (1), canı sıkılmak (10), canını sıkmak (11).”

1.2.1.2.7. “İç” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda iç sözcüğüyle kurulan 14 deyim 31 kez tekrar etmiştir.

“İçi burkulmak (1), içi cız etmek (1), içi daralmak (1), içi içini yemek (1), içine kurt düşürmek (1), içini açmak (1), içini çekmek (12), içini dökmek (3), içini karartmak (2), içten pazarlıklı (1), iç çekmek (2), iç geçirmek (1), iç içe (2), içerisini yakmak (2).”

1.2.1.2.8. Diğer Soyut Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda insanla ilgili soyut diğer 34 deyim 79 kez tekrar etmiştir.

“Hasret çekmek (1), hüznü duymak (1), hayal etmek (4), hayal kurmak (6), hayale dalmak (2), öfkeden kudurmak (1), öfkesini yenmek (1), hevesini kırmak (1), hor görmek (1), dert yanmak (1), huyunu suyunu bilmek (1), kahrını çekmek (2), hatırına gelmek (2), merak etmek (24), meraktan çatlamak (1), acı çekmek (3), aşk olsun (3), açlıktan kırılmak (1), neşesi yerinde (1), sevinci kursağında kalmak (2), derdine derman olmak (1), muradına ermek (1), korktuğu başına gelmek (1), düşünceye dalmak (1), cahillik etmek (1), cesaret vermek (2), sabrı taşmak (1), şeref vermek (1), ırz düşmanı (1), sır küpü (1), tok gönüllü (3), belasını aramak (2), fikrini almak (1), düşüncelere dalmak (3).”

1.2.2. “Yol” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda yol sözcüğüyle kurulan 17 deyim 77 kez tekrar etmiştir.

“Yol almak (16), yol bulmak (2), yol göstermek (4), yol tutmak (1), yol vermek (1), yola çıkmak (7), yola düşmek (14), yola gelmek (1), yola koyulmak (9), yola revan olmak (1),

yollara dökülmek (2), yollara düşmek (11), yolu düşmek (2), yolu tutmak (2), yolunu gözlemek (2), yolunu şaşırmak (1), yol tutmak (1).”

1.2.3. “Yer” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda yer sözcüğüyle kurulan 7 deyim 15 kez tekrar etmiştir.

Yerine koymak (3), yer almak (3), yerden yere çalmak (1), yere bakan yürek yakan (1), yerin kulağı var (1), yerine koymak (5), yerle bir etmek (1).

1.2.4. “Dünya” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda dünya sözcüğüyle kurulan 3 deyim 3 kez tekrar etmiştir.

“Dünyanın dört bucağı (1), dünyası yıkılmak (1), dünyayı zindan etmek (1).”

1.2.5. “Hak” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda hak sözcüğüyle kurulan 4 deyim 9 kez tekrar etmiştir.

“Hak etmek (3), hak getire (1), hak vermek (1), hakkı var (4).”

1.2.6. “Kendi” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda kendi sözcüğüyle kurulan 8 deyim 16 kez tekrar etmiştir.

Kendi bildiğini okumak (1), kendi haline bırakmak (4), kendine gelmek (2), kendini beğenmek (3), kendini toplamak (1), kendini tutamamak (2), kendini tutmak (2), kendisini aldatmak (1).

1.2.7. “Keyif” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda keyif sözcüğüyle kurulan 7 deyim 14 kez tekrar etmiştir.

Keyfi kaçmak (6), keyfi yerine gelmek (2), keyfine bakmak (2), keyfine diyecek yok (1), keyfini çıkartmak (1), keyfini kaçırmak (1), keyiflerini bozmak (1)

1.2.8. “Hayır” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda hayır sözcüğüyle kurulan 5 deyim 7 kez tekrar etmiştir.

Hayır gelmemek (1), hayır kalmamak (1), hayrete düşmek (2), hayrı dokunmamak (1), hayrını görmek (2)

1.2.9. “İş” Sözcüğüyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda iş sözcüğüyle kurulan 13 deyim 18 kez tekrar etmiştir.

“İş başa düşmek (1), iş görmek (1), iş işten geçmek (1), işe burnunu sokmak (1), işe yaramak (5), işi ağırdan almak (1), işi Allaha kalmak (1), işi çıkmak (2), işi uzatmak (1), işinden kalmak (1), işine burnunu sokmak (1), işine koyulmak (1), işlerine gelmek (1).”

1.2.10. İnanışlarla İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler: Romanda inanışlarla ilgili 25 deyim 33 kez tekrar etmiştir.

“İmana gelmek (1), helallik dilemek (1), dua almak (1), hesap vermek (2), hikmetinden sual olmaz (2), gazaba getirmek (1), haşır neşir olmak (1), hafakanlar basmak (1), kime niyet kime kismet (1), kismet ayağına gelmek (1), kismetini çıkmak (2), kıyamet kopmak (2), ecel teri dökmek (1), günaha girmek (1), lanet okumak (1), kurşun dökmek (1), bahse tutuşmak (1), kul köle olmak (1), nazar değmek (4), Nuh deyip peygamber dememek (1), yalvar yakar olmak (1), ruhunu teslim etmek (1), cehennemi boylamak (1), yas tutmak (2), çileye girmek (1).”

1.2.11. Mekânla İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda mekânla ilgili 3 deyim 6 kez tekrar etmiştir.

“Meydan okumak (2), meydana çıkmak (3), evde kalmak (1).”

1.2.12. Yön Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda yön sözcükleriyle kurulan 14 deyim 33 kez tekrar etmiştir.

“Sağa sola (9), sağı solu belli olmamak (3), içeriye dalmak (3), ileri gelmek (3), öne düşmek (2), önünü kesmek (1), aşağı kalmamak (2), alt etmek (1), altını üstüne getirmek (1), alttan almak (2), yukarıdan bakmak (1), üstüne yürümek (2), yan gelip oturmak (2), yanına koymamak (1).”

1.2.13. Ölçü, Mesafe, Zaman Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda ölçü, mesafe, zaman sözcükleriyle kurulan 31 deyim 100 kez tekrar etmiştir.

“Arada bir (22), arasını açmak (1), araya girmek (2), araya girmek (4), ardından seğirtmek (4), bugün var, yarın yok (1), enine boyuna (1), ortada kalmak (2), ortadan kaldırmak (3), ortalığı birbirine katmak (2), ortalığı velveleye vermek (2), ortaya çıkarmak (8), ortaya dökmek (1), ortaya koymak (3), ortadan kaldırmak (7), yarı yolda bırakmak (1), yarım yamalak (1), ağır davranmak (2), ağır basmak (1), ağırdan almak (2), uzak durmak (5), kolay gelmek (1), dara düşmek (2), darda kalmak (2), ters düşmek (1), ters ters bakmak (2), küçük düşürmek (1), peşine düşmek (3), peşine takılmak (2), peşini bırakmak (2), peşine düşmek (9).”

1.2.14. Sayı Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda sayı sözcükleriyle kurulan 7 deyim 15 kez tekrar etmiştir.

“Dört dönmek (6), dört nala koşmak (3), yedi kat el (1), bin dereden su getirmek (1), bir dediğini iki etmemek (1), bir yastığa baş koymak (2), iki laf etmek (1).”

1.2.15. Hayvan ve Bitkiyle İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda hayvan ve bitki sözcükleriyle kurulan 2 deyim 2 kez tekrar etmiştir.

“Karaçalı gibi girmek (1), kuş uçurtmamak (1).”

1.2.16. Giyeceklerle İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda giyeceklerle ilgili sözcüklerle kurulan 4 deyim 6 kez tekrar etmiştir.

“Yaka yırtmak (1), yakasına yapışmak (1), yakasını bırakmak (2), üst baş (2).”

1.2.17. Akrabalık, Cinsiyet Sözcükleriyle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda akrabalık, cinsiyet sözcükleriyle kurulan 3 deyim 4 kez tekrar etmiştir.

“Dünür gitmek (1), kız istemek (2), kızını vermek (1).”

1.2.18. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda tabiat unsurlarıyla kurulan 9 deyim 13 kez tekrar etmiştir.

“Ateşe vermek (2), taş çıkartmak (1), taş taş üstünde kalmamak (2), hangi taşı kaldırsa altından çıkmak (1), havadan sudan konuşmak (2), kum gibi kaynamak (1), toz kondurmamak (1), gölge düşürmek (2), ateş etmek (1).”

1.2.19. Nitelik Belirten Sözcüklerle Kurulan Deyimler ve Sıklıkları: Romanda nitelik belirten sözcüklerle kurulan 9 deyim 23 kez tekrar etmiştir.

“Boş durmak (2), kıs kıs gülmek (4), pis pis sırtmak (1), yanlış yolda (olmak) (1), kara kara düşünmek (1), hoş gelmek (10), hoş görmek (2), açık/açıkça söylemek (1), kara cahil (1).”

1.2.20. Diğer Deyimler: Romanda tespit edilen diğer 76 deyim 206 kez tekrar etmiştir.

“Adamdan saymak (1), alaşağı etmek (1), aldırış etmemek (1), alkış kopmak (1), alkış tutmak (1), aman dilemek (5), ballandıra ballandıra (anlatmak) (1), bayram etmek (4), bildiğini okumak (2), birbirine girmek (2), bozguna uğramak/uğratmak (4), cirit atmak (1), çalım satmak (1), çalımından geçilmez olmak (1), dalıp gitmek (5), darmadağın etmek (1), delik deşik etmek (1), doğduğuna pişman olmak (1), dolap çevirmek (1), dolup taşmak (4), eser kalmamak (1), fark edilmek (1), fark etmek (30), farkına varmak (3), fırsat vermek (5), yabana atmak (11), gark olmak (1), gücü yetmek (1), haddini bildirmek (5), halden anlamak (1), hal olmak (3), hesaba katmak (1), hoşuna gitmek (5), ibret almak (2), icabına bakmak (1), imdada yetişmek (1), ipini koparıp (1), ister istemez (2), peşini bırakmamak (2), kancayı takmak (2), kapıya dayanmak (2), karanlıklara gömülmek (2), karşı çıkmak (4), karşı durmak (1), karşı koymak (3), kılıçtan geçirmek (1), kolaçan etmek (1), köle olmak (2), küplere binmek (2), dallandırıp budaklandırmak (1), mola vermek (2), münasip görmek (7), oyun etmek (1), oyun bozanlık etmek (1), deliye dönmek (5), ömrünü vermek (1), pas tutmak (1), pestili çıkmak (1), postu sermek (2), rengi uçmak (1), safalar getirmek (3), sefasını sürmek (1), sekteye uğramak (1), sinirleri altüst olmak (1), sopa çekmek (2), tuttuğunu koparmak (4), tuzak kurmak (1), tuzu tutmak (2), üstün tutmak (2), çeki düzen vermek (1), vay canına (5), yabana atmak/atılmak (20), yağma yok (1), yaşını başını almak (1), yaygara koparmak (1), pas tutmak (1).”

1.3. İkilemeler:

İkileme; ‘anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması’ olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011: 1165) Aksan da Türkçenin söz varlığının temel niteliklerini sıralarken Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak yaygın kullanıldığından bahsetmektedir. (Aksan, 2004: 43) Aynı sözcüğün tekrarı dışında kalan “abuk sabuk, abur cubur, açık saçık, apar topar...” gibi ikilemeler deyim özelliği gösterebildikleri için bu kategoride de değerlendirilmektedir. (Aksan, 2017: 507) Biz de Hilal Görününce romanında geçen ikilemeleri şu şekilde sınıflandırarak sıklıkları ile birlikte ortaya koyduk:

1.3.1. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Kurulan İkilemeler ve Sıklıkları: Romanda aynı sözcüğün tekrar edilmesiyle oluşan 201 ikileme 475 kez tekrar etmiştir.

“Acı acı (3), ağır ağır (28), ah ah (5), ahmak ahmak (1), al al (2), alev alev (1), Allah Allah (3), aralaya aralaya (1), arşın arşın (1), bol bol (2), boncuk boncuk (2), boş boş (2), böbürlene böbürlene (1), bölük bölük (1), bön bön (4), büklüm büklüm (1), büyük küçük (1), capalak capalak (1), çakmak çakmak (1), çekine çekine (2), çirkin çirkin (1), dalga dalga (1), dalgın dalgın (5), damla damla (1), dayana dayana (1), deli deli (1), delik deşik (1), dertli dertli (1), dik dik (3), çalımlı çalımlı (2), çarpa çarpa (1), çatır çatır (1), çekeşleye çekeşleye (1), dolana dolana (1), dolaşa dolaşa (1), dolu dolu (5), donuk donuk (1), doya doya (4), düşünceli düşünceli (1), akın akın (1), avaz avaz (1), ayrı ayrı (3), döve döve (1), dövüle dövüle (1), dövüne dövüne (1), durup durup (6), evet evet (1), eze eze (1), fırıl fırıl (1), geri geri (4), gerine gerine (1), gez gez (1), gizli gizli (1), baka baka (2), bağıra bağıra (1), ballandıra ballandıra (2), baş başa (3), güldür güldür (1), güle güle (1), gümbür gümbür (3), gür gür (1), güzel güzel (1), hafif hafif (2), hayran hayran (1), hırıl hırıl (1), hızlı hızlı (4), el ele (4), pırıl pırıl (8), pis pis (2), pişe pişe (1), püskül püskül (3), rahat rahat (1), İçin için (2), İnce ince (3), İri iri (2), konuşa konuşa (3), kopuk kopuk (1), koşa koşa (1), köpüre köpüre (3), kös kös (1), köy köy (4), kapış kapış (1), kaşık kaşık (1), kat kat (2), katıla katıla (1), kıpır kıpır (2), kıs kıs (4), kıvrım kıvrım (1), kibirli kibirli (2), kolay kolay (13), koca koca (7), kurnaz kurnaz (5), kuzu kuzu (1), küskün küskün (1), lüle lüle (1),

mahkeme mahkeme (1), öksüp öksüp (1), öte öte (1), öve öve (1), parça parça (6), oh oh (1), olsa olsa (5), öbek öbek (3), öfkeli öfkeli (4), sakın sakın (1), salına salına (1), salkım salkım (3), sallana sallana (2), seke seke (1), sert sert (2), seve seve (1), sık sık (15), sıkıntılı sıkıntılı (3), sıra sıra (2), sile sile (2), sinirli sinirli (3), soğuk soğuk (1), soluk soluğa (1), sorar sormaz (1), söylene söylene (1), söyler söylemez (3), suçlu suçlu (3), suratına suratına (1), süre süre (1), sürüne sürüne (1), sürüye sürüye (2), şakır şakır (1), şarıl şarıl (1), taş taş (1), tıp tıp (1), tıtır tıtır (1), tavla tavla (2), tek tek (7), teker teker (1), usul usul (4), uzun uzun (7), tekrar tekrar (1), tembel tembel (1), şaşkın şaşkın (9), tuta tuta (1), türlü türlü (3), üşüye üşüye (1), vah vah (3), üfleyle üfleyle (1), yavaş yavaş (18), vura vura (1), yer yer (1), yürüye yürüye (1), zaman zaman (2), titreye titreye (1), nefes nefese (2), elvan elvan (1), ters ters (2), kapışır kapışmaz (1), karşı karşıya (1), kendi kendine (8), kıran kırana (2), İyi iyi (4), ağızdan ağza (1), yumruk yumruğa (1), üst üste (4), paytak paytak (2), pençe pençe (2), peş peşe (1), şuradan şuraya (2), kimi kimsesi (1), beterin beteri (1), bildi bileli (2), ısıtır ısırmaz (1), iç içe (2), içi içini (1), İner inmez (1), ister istemez (2), kol kola (2), oradan oraya (2), elden ele (2), gelip gelip (1), görür görmez (4), göz gözü (1), güldü gülecek (1), art arda (3), duyar duymaz (4), duyulur duyulmaz (2), boşu boşuna (2), boydan boya (1), uzaktan uzağa (7), vah vah (2), vallahi billahi (1), vay vay (4), yırtta yırtta (1), yan yana (5), yarı yarıya (1), derinden derine (2), tir tir titremek (1), çalı çırpı (6), çeki düzen (1), doğup büyümek (1), dolu dizgin (1), baştan başa (2), renkten renge (1), taştan taş (2).”

1.3.2. Eş, Yakın Anlamli ya da Birbirini Tamamlayan Sözcüklerle Kurulan İkilemeler ve Sıklıkları: Romanda eş, yakın ya da birbirini tamamlayan sözcüklerle kurulan 50 ikileme 127 kez etmiştir.

“Ağır aksak (2), ağrı sızı (4), akça pakça (1), akıl sır (2), alt üst (3), ata ced (1), bağ bahçe (3), bağ bostan (1), doğru dürüst (6), güç bela (2), güç kuvvet (9), dönüp dolaşıp (1), mal mülk (4), dağ tepe (1), dağda bayırda (2), kul köle (1), göz kulak (1), ara sıra (13), baştan ayağa (2), fitne fesat (1), gelip geçen (4), İş güç (2), kol kanat (2), eline ayağına (2), tozlu topraklı (1), tozu dumana (2), tozu toprağı (1), Ucu bucağı (2), tacı tahtı (1), mal can (1), yiyip içip (1), İtiş kakış (1), kan ter (4), kanlı canlı (1), kapı kacak (4), kapı baca (1), uçsuz bucaksız (7), yalvar yakar (1), yarım yamalak (1), yorgan döşek (1), üç beş (7), üst baş (5), el ayak (1), hal hatır (5), haşır neşir (1), para pul (1), yarın öbür gün (1), tıka basa (1), tepeden tırnağa (4), seve okşaya (1).”

1.3.4. Zıt Anlamli Sözcüklerle Kurulan İkilemeler ve Sıklıkları: Romanda zıt anlamli sözcüklerle kurulan 15 ikileme 37 kez tekrar etmiştir.

“Akli karalı (2), dost düşman (1), belli belirsiz (1), gece gündüz (1), sağa sola (9), sağda solda (9), yer gök (2), yerden göğe (1), yeri göğü (1), yerli yersiz (1), ister istemez (2), içi dışı (1), olan biten (4), olur olmaz (1), bugün yarın (1).”

1.3.5. Aynı Kelimenin Ön Sesinin Değiştirilerek Tekrarlanması ile Kurulan İkilemeler ve Sıklıkları: Romanda aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla kurulan 10 ikileme 25 kez tekrar etmiştir.

“Allak bullak (1), apar topar (3), bala çağa (1), çoluk çocuk (7), harp marp (1), eğri büğrü (1), bağıra çağıra (5), şartsız şurtsuz (1), süklüm püklüm (3), zar zor (2).”

1.4. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri):

Aksan, ilişki sözlerin bir toplumun bireylerin birbirleriyle ilişkileri esnasında kullandıkları sözler olarak tanımlamakta ve bunları “afiyet olsun, günaydın, affedersiniz, güle güle oturun”

gibi sözlerle örneklendirmektedir (Aksan, 2004:34). Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanında tespit edilen kalıp sözler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1.4.1. Karşılaşma, Veda, Uğurlama Sözleri: Romanda karşılaşma, veda, uğurlama belirten 9 söz 36 kez tekrarlanmıştır.

“Hoş geldin!” (18), “Hoş bulduk!” (1), “Buyur buyur!” (1), “Safalar getirdin!” (6), “Uğurlar olsun!” (1), “Buyursunlar!” (3), “Şeref verdiniz!” (1), “Buyursun!” (3), “Sağlıkla var!” (2).”

1.4.2. Hal, Hatır, Selamlaşma: Romanda hal, hatır, selamlaşma bildiren 2 söz 6 kez tekrarlanmıştır.

“Selamünaleyküm!” (3), “Ne var ne yok!” (3).

1.4.3. Tebrik, Özür: Romanda tebrik, özür bildiren 3 söz 7 kez tekrarlanmıştır.

“Aferin!” (4), “Affet!” (2), “Kusura kalma!” (1).

1.4.4. Dua, İyi Niyet, Kötü Niyet: Romanda dua, iyi niyet, kötü niyet bildiren 33 söz 104 kez tekrarlanmıştır.

“Allah ondan razı olsun!” (3), “İnşallah!” (15), “Hayrını gör!” (2), “Uzun ömürlü olur inşallah!” (1), “Bereketini gör!” (1), “Hayırlı olsun!” (4), “Mübarek olsun!” (1), “Allah esirgesin!” (1), “Allah ömrünü arttırsın!” (1), “Tanrı sana akıl versin!” (1), “İnşallah muradına erersin!” (1), “Tanrı seni affetsin!” (1), “Sağ ol!” (5), “Güle güle giy!” (1), “Afiyet olsun!” (3), “Yolun açık olsun!” (2), “Ağzına sağlık!” (1), “Küday yardım etsin!” (1), “Eline sağlık!” (4), “Hay sen çok yaşa!” (16), “Allah bağışlasın!” (1), “Çok şükür!” (4), “Tanrıya şükürler olsun!” (5), “Hay yaşa!” (5), “Tüh, rezil!” (1), “Tüh, yazıklar olsun!” (6), “Yazık!” (6), “Lanet olası!” (2), “Lanet olsun!” (2), “Hakkımı helal etmem!” (2), “Şeytan diyor ki!” (1), “Hele şükür!” (1), “Ya sabır!” (3).

1.4.5. Kabul, Onay, Ret, Hayret: Romanda kabul, onay, ret, hayret bildiren 26 söz 125 kez tekrarlanmıştır.

“Peki!” (31), “Dediğin olsun!” (7), “Allah Allah!” (3), “Hayret!” (3), “Vay Canına!” (5), “Öyle olsun!” (15), “Aşk olsun!” (3), “Hayhay!” (3), “Estağfurullah!” (1), “Allahın hikmetinden sual olmaz!” (2), “Hayrola!” (12), “Hayırdır!” (2), “Vay anam!” (1), “Vah vah!” (8), “Allahın işine akıl sır ermez!” (1), “Sözü mü olur!” (1), “Vay canına!” (5), “Neden olmasın!” (8), “Baş üstüne!” (1), “Eyvah!” (6), “İçini ferah tut!” (1), “Nasip, kısmet!” (1), “Allahtan!” (2), “İşimiz Allaha kaldı!” (1), “Gönlünden ne koparsa!” (1), “Yağma yok!” (1).

1.4.6. Yemin: Romanda yemin bildiren 5 söz 11 kez tekrarlanmıştır.

“Allah billah!” (1), “Billahi!” (7), “Vallahi!” (1), “Vallahi billahi!” (1), “Vallahi de billahi de!” (1)

SONUÇ

1. Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanında geçen atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler tespit edilmiş, sınıflandırılmış ve sıklık sayılarıyla birlikte ortaya konmuştur.

2. Romanda 9 atasözü tespit edilmiştir. Bunların ikisinde “bolgan, ayrılğan, börü, kabar” şeklinde Türkçenin lehçe ve şivelerine ait kullanımların olduğu görülmüştür. Romanın konusu gereği Kırım Türkçesi olarak verilen kullanımlar bazı diyaloglarda da kendini göstermekte bu

da yazarın sadece Türkiye Türkçesi ile ilgili değil genel anlamda Türkçeye ilgili belli bir söz varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

3. Romanda 538 farklı deyim 1253 kez tekrarlanmıştır. Romanda deyim kullanım oranı oldukça fazladır. İnsan vücuduyla ilgili sözcüklerle kurulan deyimlerin sayıca fazlalığı aynı zamanda Türkçenin söz varlığı içerisindeki temel söz varlığını oluşturan organ adlarının da kullanım sıklığını göstermektedir. Sadece terimsel olarak değil farklı anlam özellikleri ile de dilde önemli bir yere sahiptirler. Romanda insan vücuduyla ilgili sözcüklerle kurulan deyimler arasında en fazla yere sahip olan göz sözcüğüyle kurulan deyimlerdir. Gözle ilgili toplamda 48 farklı deyim kullanılmıştır.

4. Roman ikilemeler yönüyle de bir hayli zengindir. Yazar anlatımı güçlendirmede ikilemelere sık sık başvurmuştur. Romanda 276 ikileme 664 kez tekrarlanmıştır. En çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır.

5. Kalıp sözlerle ilgili yapmış olduğumuz sınıflandırma dahilinde toplamda 78 söz tespit edilmiş ve bunların 289 kez tekrar edildiği görülmüştür. Bunlar arasında dua, iyi niyet ve kötü niyet belirten kalıp sözlerin diğerlerinden fazla olduğu belirlenmiştir.

6. Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanı Türkçenin söz varlığını örneklemek adına önemli bir eserdir. Belli sınırlamalar dahilinde yapmış olduğumuz bu incelemenin daha da genişletilerek, yazarın diğer eserleri üzerine yapılmasının Türkçenin söz varlığının tespiti ve geliştirilmesi noktasında önemli olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan, (2004), Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yay., Ankara.
- Aksan, Doğan, (1997), Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yay., İstanbul.
- Aksoy, Ömer Asım, (2017), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılâp Yay., İstanbul.
- Baş, Bayram, (2011), “Söz Varlığı ile İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler”, TÜBAR Dergisi, Bahar-XXIX, 2011, s.52.
- Çokum, Sevinç, (2017), Hilal Görününce, Kapı Yay., İstanbul.
- Guiraud, P, (1999), Anlambilim, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yay., İstanbul.
- İmer, K.; Kocaman, A.; Özsoy, A.; (2013), Dilbilim Sözlüğü, Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul.
- Sinan, Ahmet Turan, (2015), Türkçenin Deyim Sözvarlığı, Kesit Yay., İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar, Berke, (2007), Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü, Multilingual Yay., İstanbul.